

ความฉลาดรู้ทางการเงินในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

Financial Literacy for Navigating an Aging Society

โชคลาภ มั่นคง^{1*} กนกพร ภาคิฉาย² กนกกาญจน์ กล่อมเกล้า³

ชุตินันท์ วิลามา⁴ และศศินันท์ ศาสตรสาร⁵

Choklap Mankong^{1*} Kanokporn Pakeechai² Kanokkarn Klomklaw³

Chutinun Wilamas⁴ and Sasinan Sastsara⁵

¹⁻⁵คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

¹⁻⁵Faculty of Business Administration and Information Technology, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

*Corresponding Author E-mail: choklap.m@rmutsb.ac.th, 082-4196788

Received July 26, 2024; Revised August 29, 2024; Accepted August 30, 2024

บทคัดย่อ

การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะสร้างผลกระทบในระดับบุคคล สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในกลุ่มคนวัยแรงงานที่มีภาระในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้ประชากรวัยแรงงานมีแรงกดดันด้านการสร้างผลผลิตภาพให้ประเทศมากขึ้น ประเทศอาจขาดแคลนแรงงาน รวมไปถึงทำให้เกิดวิกฤติการคลัง จากภาระรัฐบาลด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ รวมไปถึงผลกระทบของผู้สูงอายุที่มีสถานะขาดเงินออม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ทิศทางการพัฒนาในปัจจุบันยังคงมีเพียงการใช้โครงสร้างทางสังคมจากภาครัฐ เพื่อกำหนดพฤติกรรมให้กลุ่มคนก่อนสูงวัยได้เตรียมความพร้อม โดยการบังคับออมเพื่อเกษียณ ซึ่งบทบาทส่วนใหญ่มาจากภายนอกตัวบุคคล และเป็นภาระหน้าที่ของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ในรูปแบบของสวัสดิการสังคม อาทิ การมีระบบบำนาญแห่งชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีและรัฐควรทำ แต่อาจยังไม่ได้มองปัญหาได้อย่างครบถ้วนและรอบด้านนัก สิ่งที่ยังมองข้ามไปไม่ได้เช่นกัน นั่นคือการปลูกฝังคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดีภายในตัวบุคคลสะท้อนถึงการมีความฉลาดรู้ด้วยการมีวินัยแห่งตน (Discipline) ยังคงมีคำถามกับการพัฒนาในอนาคตที่ต้องอาศัยการเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ ส่วนหนึ่งที่สำคัญคือการเตรียมความพร้อมทางการเงิน โดยต้องอาศัยการสร้างกระบวนการบางอย่างที่จะสามารถเสริมสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินให้ประชาชนก่อนถึงวัยสูงอายุเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อม

ด้วยการสังเคราะห์องค์ความรู้ร่วมกับการบูรณาการศาสตร์ทฤษฎีทางสังคม เสมือนสะพานเชื่อมให้เห็นความสำคัญของการปลูกฝังความฉลาดรู้ทางการเงินที่ต้องมีการปลูกฝังถ่ายทอดตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน ค่อย ๆ สะสมตามช่วงเวลาในตัวบุคคลเสมือนเป็นการสะสมทุนมนุษย์ (Human Capital) ในมุมมองของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการพัฒนา และการสร้างให้เกิดคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดี

ทางการเงิน เป็นความคุ้นชินในลักษณะนิสัยหรือ นิภาพ (Habitus) สร้างให้เกิดวินัยแห่งตน (Discipline) ในมุมมองของทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ ของผู้มีความฉลาดรู้ทางการเงิน และแสดงออกมาเป็น ความรู้ทางการเงิน (Financial Knowledge) ทักษะทางการเงิน (Financial Skills) เจตคติทางการเงิน (Financial Attitude) และพฤติกรรมทางการเงิน (Financial Behavior) การบูรณาการศาสตร์ต่อยอดทฤษฎีทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีความคุณค่าในการเรียนรู้ การเข้าใจสังคม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ในตัวบุคคลเพื่อเตรียมความพร้อมในสังคมแห่งผู้สูงอายุที่เผชิญ

คำสำคัญ: ความฉลาดรู้ทางการเงิน, สังคมผู้สูงอายุ, บูรณาการศาสตร์, ทฤษฎีทางสังคม

Abstract

Thailand's inevitable transition into an aging society will significantly impact the individual, social, and economic levels. This shift will particularly affect the working-age population, which will bear increased responsibilities in caring for the elderly, thereby putting more pressure on them to enhance the country's productivity. The country may face a labor shortage and a fiscal crisis due to the government's burden on elderly welfare. Additionally, the elderly population suffering from a lack of savings will face limitations in maintaining a good quality of life. Current development approaches primarily involve using government-driven social structures to dictate behaviors, such as mandatory retirement savings, which are largely external and governmental responsibilities in the form of social welfare systems, such as national pension schemes. While these measures are beneficial and necessary, they may not comprehensively address the problem. An equally important aspect is cultivating good individual characteristics or behaviors, reflecting self-discipline, which remains crucial for future development. This involves empowering the elderly to be self-reliant, particularly by ensuring financial preparedness. This goal necessitates establishing processes that can enhance financial literacy among the population before they reach old age.

By synthesizing knowledge and integrating social science theories, we can highlight the importance of instilling financial literacy from a young age, gradually accumulating human capital over time in individuals. From behavioral and development economics perspectives, cultivating good financial characteristics or behaviors becomes a customary practice, or "Habitus," fostering self-discipline. From the perspective of practice theory, those

with financial literacy exhibit financial knowledge, financial skills, financial attitudes, and financial behaviors. The interdisciplinary integration of social theories is therefore valuable for learning, understanding society, and applying this knowledge for individual benefit, preparing for the challenges of an aging society.

Keywords: Financial Literacy, Aging Society, Interdisciplinary, Social Theories

บทนำ

โดยที่ธนาคารแห่งประเทศไทยได้มีการสำรวจถึงทักษะทางการเงินของคนไทยในปี พ.ศ.2559 แสดงให้เห็นว่าพฤติกรรมทางการเงินของคนไทยส่วนหนึ่งยังละเลยการให้ความสำคัญและการปฏิบัติอย่างไม่เหมาะสม ในการรักษาวินัยทางการเงินของตนเอง อาทิเช่น การขาดการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย การขาดการพิจารณาเปรียบเทียบข้อมูลในการตัดสินใจซื้อสินค้าที่จำเป็น ตลอดจนการกู้ยืมเงินเพื่อการบริโภคเกินความจำเป็น โดยที่ไม่สามารถมีรายได้เพียงพอในการชำระหนี้ในอนาคตเป็นต้น (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559ก) และในการสำรวจทักษะทางการเงินของคนไทยในปี พ.ศ.2565 ด้านทัศนคติทางการเงินมีแนวโน้มลดลงในเกือบทุกช่วงวัย โดยเมื่อพิจารณาในแต่ละช่วงวัยพบว่ากลุ่ม Gen Baby Boomer ขึ้นไป มีระดับทักษะทางการเงินต่ำกว่าช่วงวัยอื่น ๆ ในมิติการออมเพื่อเกษียณสัดส่วนผู้ที่มีการวางแผนและเริ่มการออมเพื่อเกษียณแล้วมีแนวโน้มลดลงเมื่อเทียบกับปี พ.ศ. 2563 เมื่อพิจารณาถึงความพร้อมในการเกษียณซึ่งสะท้อนผ่านผู้ที่มีการวางแผนการออมเพื่อเกษียณและทำได้ตามแผนที่วางไว้นั้นพบว่า มีคนไทยเพียงร้อยละ 15.7 เท่านั้นที่มีความพร้อม (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565) และยิ่งสอดคล้องไปกับรายงานของสำนักงานเศรษฐกิจและการคลังชี้ให้เห็นพฤติกรรมการเงินของคนไทย ยังคงมีปัญหาในเรื่องของรายได้ไม่เพียงพอกับการใช้จ่าย ทำให้ต้องกู้ยืมเพื่อใช้จ่ายใช้สอย นอกจากนี้คนไทยยังมีการวางแผนทางการเงินไม่เพียงพอและเริ่มต้นวางแผนเพื่อเกษียณอายุช้าเกินไป (สำนักนโยบายการคลัง, 2562)

ในการศึกษาของ สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2562) และสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2562) แสดงภาพของสังคมผู้สูงอายุในอนาคต คาดการณ์ว่าภายในปี พ.ศ.2583 ประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ (Aged Society) และยังเป็นสังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอด (Super-aged Society) โดยที่จะมีผู้สูงอายุราว 20 ล้านคน หรือคิดเป็น 1 ใน 3 ของคนไทยทั้งหมด และประชากรที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จะมีจำนวนไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด นำมาสู่ผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจตามลำดับ การใช้จ่ายงบประมาณในสังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยด้านสุขภาพ เบียดบังชีพ จะมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้น ภายใต้การศึกษาเรื่อง การประมาณการณค่าใช้จ่ายสุขภาพ การดูแล และเสริมสร้างสุขภาพ คาดการณ์ว่าในปี 2575 ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพของประเทศจะสูงถึง 2.2 ล้านล้านบาท และศูนย์วิจัย

กสิกรไทยประเมินว่า มูลค่าการใช้จ่ายของผู้สูงอายุไทยในปี 2024 จะอยู่ที่ราว 1.7 ล้านล้านบาท ขยายตัวจากปีก่อน 3.8% และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็น 2.2 ล้านล้านบาท ในปี 2029 (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2567) แสดงให้เห็นถึงภาระการพึ่งพางบประมาณของภาครัฐที่เพิ่มมากขึ้น และอีกด้านหนึ่งยังนำไปสู่อัตราการพึ่งพิงวัยแรงงานต่อสัดส่วนผู้สูงอายุที่มากขึ้น การหันกลับมาให้ความสำคัญและการตระหนักรู้ถึง การเสริมสร้างให้คนไทยวางแผนการจัดการทางการเงินที่เหมาะสมตั้งแต่แรกเริ่มของช่วงอายุ จึงอาจเป็นส่วนช่วยและสร้างให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น เป็นการลดภาระของภาครัฐอีกด้วย

โดยในการสำรวจความฉลาดรู้ทางการเงิน (Financial Literacy) ขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) จากกลุ่มประเทศทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนารวมทั้งสิ้น 30 ประเทศเมื่อปี 2557 – 2558 นั้นประเทศไทยถูกจัดอยู่ในอันดับที่ 17 ด้วยคะแนน 12.8 จากคะแนนเต็ม 21 ซึ่งถือว่ายังต่ำกว่าค่าเฉลี่ยคือ 13.2 โดยหากเทียบกับบางประเทศในกลุ่มภูมิภาคประเทศไทยยังคงอยู่ในระดับที่ต่ำกว่า ฮองกงและประเทศเกาหลีใต้ ที่อยู่ในอันดับที่ 5 และ 7 และในการศึกษาถึงพฤติกรรมความฉลาดรู้การเงินของเยาวชนไทยของ กมลชนก สกนธวัฒน์ (2562) ซึ่งได้รวบรวมปัญหาและพฤติกรรมความฉลาดรู้การเงินของเยาวชนไทยจากเอกสารต่าง ๆ ได้แก่ คณะกรรมการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ.2559 ธนาคารแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.2556 สถาบันคินัน ในปี พ.ศ.2558 และฝ่ายส่งเสริมความรู้ธนาคารแห่งประเทศไทย ในปี พ.ศ.2559 แสดงให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนไทยมีปัญหาพฤติกรรมทางการเงินอยู่ 7 ประการ ประกอบไปด้วย 1 ปัญหาพฤติกรรมการบริโภคเกินตัวและตามกระแส 2 ปัญหาพฤติกรรมขาดความสามารถในการเลือกผลิตภัณฑ์ทางการเงินอย่างมีประสิทธิภาพ 3 ปัญหาพฤติกรรมขาดการวางแผนการเงิน 4 ปัญหาพฤติกรรมขาดการออมเงิน 5 ปัญหาพฤติกรรมขาดการบริหารจัดการเงินที่ดี 6 ปัญหาพฤติกรรมขาดวินัยทางการเงิน และ 7 ปัญหาพฤติกรรมขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนก่อนซื้อสินค้า เมื่อวิเคราะห์พฤติกรรมดังกล่าวเทียบกับความฉลาดรู้ทางการเงินในระดับเยาวชน และการสำรวจความตระหนักรู้ทางการเงินเรื่องภัยทางการเงินของธนาคารแห่งประเทศไทยในปี พ.ศ. 2565 พบว่าคนไทยมีทัศนคติและพฤติกรรมในด้านการเงินดิจิทัลไม่ดีนัก ซึ่งภัยทางการเงินที่คนไทยพบมากที่สุดคือการถูกหลอกให้ลงทุนในผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่เป็นการหลอกลวง (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2565) สร้างผลกระทบทางสังคมและเศรษฐกิจของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ จึงได้เห็นถึงความสำคัญของประเด็นในกระบวนการ การเสริมสร้างความฉลาดรู้ทางการเงิน ที่ควรจะมีการเตรียมความพร้อมและปลูกฝังหรือเสริมสร้างตั้งแต่เป็นเยาวชน สร้างให้เกิดความตระหนักรู้ที่ดี การพึ่งพาตนเองได้ อันจะเป็นการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างยั่งยืนต่อไป

การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทยและผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม

การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของไทย

เมื่อกล่าวถึงสังคมผู้สูงอายุประเทศไทยจะก้าวเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2565 มีจำนวนผู้สูงอายุราวร้อยละ 20 - 30 และไทยจะกลายเป็นสังคมสูงอายุระดับสุดยอดเช่นเดียวกับญี่ปุ่นที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปร้อยละ 28 ในปี พ.ศ.2574 โดยที่มีการให้คำจำกัดความถึงสังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) หรือสังคมที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเท่ากับ หรือมากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรทั้งหมด หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปเท่ากับหรือมากกว่าร้อยละ 7 ถ้าหากสังคมใดมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเท่ากับ หรือมากกว่าร้อยละ 20 หรือมีประชากรอายุ 65 ปีขึ้นไปเท่ากับ หรือมากกว่าร้อยละ 14 ก็จะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Aged Society) และสังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอด (Super-aged Society) คือ สังคมหรือประเทศที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปมากกว่าร้อยละ 28 การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทย ด้วยเพราะอัตราการเกิดน้อย มีเทคโนโลยีการคุมกำเนิดที่ดี และบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ตลอดจนความก้าวหน้าทางการแพทย์ส่งผลให้คนมีอายุยืนยาวขึ้น กลุ่มคนที่เกิดในช่วง 2506 - 2526 ซึ่งมีอัตราการเกิดมากกว่า 1 ล้านคนต่อปี เรียกได้ว่า เป็นคลื่นสึนามิประชากรลูกใหญ่ที่จะส่งผลให้ภายใน 20 กว่าปีข้างหน้าผู้สูงอายุจะเพิ่มเป็นราว 21 ล้านคน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, 2565) นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นจะสร้างผลกระทบในระดับบุคคลและสังคม โดยเฉพาะในกลุ่มคนวัยแรงงานที่มีภาระในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ประเทศไทยมีสัดส่วนของ กำลังแรงงาน : ผู้สูงอายุ : เด็ก อยู่ที่ 4 : 1 : 1 คาดว่าในปี 2579 จะปรับลงไปอยู่ที่ 2 : 1 : 1 และยังกระทบในเรื่องผู้สูงอายุที่มีสถานะขาดเงินออม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ภาพรวมในระดับประเทศ การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้สูงอายุทำให้ประชากรวัยแรงงาน มีภาระกดดันในการสร้างผลิตภาพให้กับประเทศมากขึ้น เนื่องด้วยการขาดแคลนกำลังคนวัยแรงงาน รวมไปถึงวิกฤตการณ์ทางการคลังจากภาระสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ตลอดจนการจัดเก็บภาษีที่ลดลง ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยก็มีนโยบายและมาตรการส่งเสริมการทำงานของสูงอายุโดยกระทรวงแรงงานได้จัดทำแนวปฏิบัติสำหรับสถานประกอบการที่จ้างงานผู้สูงอายุ 60 ปีขึ้นไป สำหรับสถานประกอบการที่มีค่าใช้จ่ายจ้างงานผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป จะได้รับสิทธิประโยชน์ทางภาษี และในส่วนของบริษัทเอกชนที่มีนโยบายจ้างงานผู้สูงอายุจะต้องปรับเปลี่ยนลักษณะงาน และระยะเวลาการทำงานให้เหมาะสม (สำนักงานนโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ, 2565)

ความเปราะบางของผู้สูงอายุที่มีต่อสังคมและเศรษฐกิจ

โครงสร้างทางประชากรที่เปลี่ยนแปลงไปและกระแสโลกาภิวัตน์จากภายนอกย่อมส่งผลกระทบต่อบริบททางสังคมและสถานะทางเศรษฐกิจ และด้วยแบบแผนของสังคมไทยที่สถาบันครอบครัวมีส่วนสำคัญในการดูแลผู้สูงอายุ การเปลี่ยนผ่านสู่สังคมผู้สูงอายุกับแบบแผนการอยู่อาศัยร่วมกันในครอบครัวของผู้สูงอายุ

ที่เปลี่ยนแปลงไป การดูแลผู้สูงอายุในสังคมไทย ผ่านการศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุไทย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตร่วมกันของสมาชิกในครัวเรือนผู้สูงอายุ และนัยยะของการดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบาง รวมถึงความต้องการสนับสนุนของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุโดยที่ข้อมูลจากโครงการวิจัย “การดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือนซึ่งมีรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลายในสังคมไทย เพื่อประเมินความเข้มแข็งและความต้องการสนับสนุนของครัวเรือน” ของศุทธิดา ขวณวัน (2565) สะท้อนข้อเท็จจริงทางสังคมซึ่งถือได้ว่าผู้สูงอายุมีความอ่อนแอและมีความเสี่ยงสูงที่จะถูกชักจูง ครอบงำ และคุกคามจากปัจจัยเสี่ยงด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยหากกล่าวถึง “ความเปราะบาง” ด้านการดูแลผู้สูงอายุ ครัวเรือนที่ผู้สูงอายุต้องดูแลตนเอง ดูแลผู้สูงอายุด้วยกัน หรือต้องดูแลผู้อื่นที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน และต้องรับบทบาทในการดูแลตนเองหรือต้องดูแลคนอื่น สามารถแบ่งรูปแบบการอยู่อาศัยของครัวเรือนผู้สูงอายุที่มีความเปราะบาง ออกเป็น 5 รูปแบบ ประกอบไปด้วย 1. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว 2. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับคู่สมรส 3. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับพ่อ/แม่และคู่สมรส 4. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนข้ามรุ่น และ 5. ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับคนอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ญาติ นั้น

แต่ข้อเท็จจริงจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนผู้สูงอายุเกิดความเปราะบางนั้นไม่ได้มาจากรูปแบบการอยู่อาศัย แต่เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ การมีภาวะเจ็บป่วย ความยากจน ความพิการ สิ่งแวดล้อมการคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ในครัวเรือน การที่ถูกหรือคนในครอบครัวใส่ใจ ดูแลผู้สูงอายุได้มากน้อยเพียงใด ในการศึกษาการได้รับการดูแลของผู้สูงอายุตามรูปแบบการอยู่อาศัยทั้งใน 4 ด้าน ประกอบไปด้วย ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม โดยพบว่าการได้รับการดูแลในด้านร่างกายของผู้สูงอายุ มีความแตกต่างกันตามบริบทของการอยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ด้านจิตใจนั้นพบว่า ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียวจะต้องการการดูแลในด้านจิตใจมากที่สุด มีความต้องการให้เพื่อนบ้านหรือคนในชุมชนมาเยี่ยมเยียน พบปะพูดคุย โดยปัญหาหนึ่งที่ผู้สูงอายุในครัวเรือนเปราะบางกังวลใจมากคือ “ปัญหาการกลืนตายตามลำพังคนเดียว”

ตลอดจนปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่ส่งผลต่อผู้สูงอายุคือ ด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุในการอยู่อาศัยจะมีรายได้หลักมาจากเงินที่ลูกหลานส่งกลับมาให้ กรณีที่ลูกหลานมีรายได้มากพอ และได้รับเบี้ยยังชีพ ประเด็นสำคัญคือ ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับหลานจะมีความเปราะบางทางด้านเศรษฐกิจมากที่สุด เนื่องด้วยรายได้หลักที่คาดว่าจะได้รับจากบุตรที่ย้ายถิ่นไปทำงานนั้นไม่เพียงพอ หรือในบางครั้งก็ไม่ได้รับเงินส่งกลับมาเลย ดังนั้นผู้สูงอายุกลุ่มนี้ จึงมีความต้องการให้มีการส่งเสริมอาชีพสำหรับผู้สูงอายุในบ้าน นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ในช่วงอายุ 60 - 74 ปี ยังคงต้องทำงานเพื่อหารายได้มาใช้จ่าย โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ต้องอาศัยอยู่ตามลำพังคนเดียว (ศุทธิดา ขวณวัน, 2565)

และในด้านสุดท้ายคือการได้รับการดูแลด้านสังคมพบว่าผู้สูงอายุในพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบทบางแห่งที่ชุมชนเข้มแข็ง มีการรวมกลุ่มผู้สูงอายุในลักษณะต่าง ๆ ทำให้ผู้สูงอายุมีเครือข่ายทางสังคมที่ดี

ซึ่งส่งผลต่ออารมณ์และสภาพจิตใจของผู้สูงอายุ โดยการที่ชุมชนมีผู้นำที่ดี ตระหนักและให้ความสำคัญในเรื่องนี้ ย่อมส่งผลให้ผู้สูงอายุในพื้นที่ดังกล่าวได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง

ทิศทางการพัฒนาของประเทศที่ต้องการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

บูรณาการต่อยอดผลกระทบของปัจจัยภายนอกด้านสังคมและเศรษฐกิจ เมื่อสังคมไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ในงานเขียนของ สมชัย จิตสุชน (2567) ผู้อำนวยการวิจัยด้านการพัฒนาอย่างทั่วถึง สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ) ในเรื่อง ระเบิดเวลาประชากร : เกิดน้อย แก่มาก ความท้าทายอนาคตไทย สะท้อนผลกระทบออกมาให้เห็นถึง ผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งสองประเด็นนี้เป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกันอย่างแยกไม่ออก ในด้านสังคม เมื่อมีผู้สูงอายุมากขึ้น การส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการให้บริการทางสาธารณสุขก็ย่อมมากขึ้นตามสัดส่วนของผู้สูงอายุ ขณะเดียวกันเมื่อมีกลุ่มผู้สูงอายุที่ “ป่วยติดเตียง” มากขึ้น หมายความว่า วัยแรงงานที่มีน้อยลงอยู่แล้ว ยิ่งขาดแคลนมากขึ้น เพราะคนกลุ่มนี้บางส่วนต้องลดการทำงานลงเพื่อเอาเวลาไปดูแลผู้สูงอายุที่ติดเตียงด้วย ด้านเศรษฐกิจ ภาครัฐจะต้องแบกรับรายจ่ายการดูแลผู้สูงวัยมากขึ้น ขณะที่ศักยภาพการขยายตัวทางเศรษฐกิจของไทยจะต่ำลงอย่างรวดเร็ว เพราะขาดแรงงานในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ รวมถึงปัจจัยคุณภาพแรงงานก็เป็นอีกปัญหาที่สำคัญ

เมื่อสัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้น ขณะที่วัยทำงานเท่าเดิม หรือลดลง ส่งผลให้ค่าแรงสูงขึ้น หรือขาดแคลนแรงงานทำให้ต้องพึ่งเครื่องมือเครื่องจักร หรือนำเทคโนโลยี หรืออาจต้องนำเข้าแรงงานต่างด้าวมากขึ้น มีการประเมินว่า ครอบครัวผู้สูงอายุจำเป็นต้องประหยัคมากขึ้น ทำให้มีการใช้จ่ายต่ำกว่าปกติ กำลังซื้อในอนาคตจึงลดลง เมื่อวัยสูงอายุ หรือวัยเกษียณขาดรายได้ หรือมีรายได้น้อยลงทำให้มีการออมลดลง วัยทำงานที่ต้องรับภาระมากขึ้นทำให้มีการใช้จ่ายเพิ่มขึ้นก็ส่งผลให้มีเงินออมน้อยลงเช่นกัน

ส่วนรัฐบาลจำเป็นต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายทางด้านสวัสดิการมากขึ้นเพื่อบริการสังคม ทางด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ ทำให้การลงทุน และการออมของประเทศลดลง สัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้นทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) หรือรายได้ประชาชาติน้อยลง รายได้เฉลี่ยต่อบุคคลลดลงรวมถึงคุณภาพการผลิตลดลง เมื่อภาครัฐจำเป็นต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายทางด้านสาธารณสุข การแพทย์ บริการสังคมแก่ผู้สูงอายุมากขึ้น ต้องเพิ่มงบประมาณรายจ่ายเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากไร้ รวมทั้งยังเก็บภาษีรายได้น้อยลง เพราะผู้สูงอายุซึ่งไม่มีรายได้มีสัดส่วนที่มากขึ้น สัดส่วนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นทำให้ผู้อยู่ในวัยทำงานต้องทำงานมากขึ้น และต้องรับภาระดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุจึงอาจขาดความอบอุ่นหรือถูกทอดทิ้ง เกิดปัญหาทางด้านสภาพจิตใจ รวมไปถึงรู้สึกเหงาเมื่อไม่ได้ทำงาน ยังต้องกลายเป็นภาระให้กับลูกหลาน ยิ่งรู้สึกไม่ภูมิใจในตัวเอง น้อยใจ ซึมเศร้า เป็นต้น

วิธีรับมือกับสังคมผู้สูงอายุที่นำเสนอจากกรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2564) ประกอบไปด้วย

จัดการแผนการรักษาพยาบาลหลังเกษียณ : เมื่อใกล้เกษียณแล้วจะมีค่าใช้จ่ายรักษาพยาบาลเพิ่มขึ้น จึงควรเริ่มต้นจาก จัดทำสรุปแผนสวัสดิการสุขภาพหลังเกษียณเพื่อตรวจสอบว่าหลังเกษียณแล้วยังมีสวัสดิการสุขภาพอะไรอยู่บ้าง

เร่งมูลค่าของเงินให้ชนะเงินเฟ้อ : เพราะเงินเฟ้อทำให้มูลค่าเงินในอนาคตลดลง ดังนั้น เราจะต้องลงทุน เพื่อเร่งมูลค่าของเงินให้ชนะเงินเฟ้อ ซึ่งในปัจจุบันก็มีทางเลือกในการลงทุนเพื่อการเกษียณเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการลงทุนก่อนการเกษียณเพื่อเตรียมความพร้อมในวันเกษียณ อาทิเช่น RMF หรือ ประกันแบบบำนาญ เป็นต้น

การขยายอายุเกษียณ : หลายประเทศใช้นโยบายนี้เพื่อเพิ่มจำนวนคนวัยทำงาน ซึ่งช่วยบรรเทาผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ โดยสิงคโปร์เพิ่มอายุเกษียณจาก 65 เป็น 67 ปี และเกาหลีใต้จะขยายอายุเกษียณจาก 55 เป็น 60 ปี ญี่ปุ่นให้ผู้สูงอายุทำงานได้จนถึงอายุ 65 ปี จากเดิมที่ 62 ปี ภายในปี 2568

สนับสนุนให้บริษัทจ้างงานผู้สูงอายุ : สำหรับไทย ภาครัฐได้เริ่มตั้งศูนย์บริการจัดหางานผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีกงานทำและมีรายได้เพิ่มขึ้น, ยกเว้นภาษีเงินได้นิติบุคคลให้แก่บริษัทที่จ้างผู้สูงอายุ ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งต้องมีรายได้ไม่เกิน 15,000 บาท อย่างไรก็ตาม แรงงานสูงอายุก่อนนี้มีเพียง 3 แสนคน หรือร้อยละ 2.9 ของผู้สูงอายุทั่วประเทศ นโยบายนี้จึงเป็นเพียงการช่วยเหลือแรงงานเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย โดยไม่ได้สนับสนุนให้มีการนำทักษะและประสบการณ์ของผู้สูงอายุมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และการยกระดับคุณภาพชีวิต การวางแผนตั้งแต่เนิ่น ๆ โดยภาครัฐก็มีส่วนสำคัญในการวางระบบโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ รวมถึงการจัดสรรรายได้และรายจ่ายอย่างสมดุล โดยเฉพาะรายได้หลังวัยเกษียณ ผ่านการตั้งกองทุนสำรองเลี้ยงชีพ หรือกองทุนบำนาญแห่งชาติที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต

ข้อมูลเวทีสาธารณะ สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ (2565) ครั้งที่ 15 เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม 2565 ในหัวข้อ “หลักประกันรายได้ของทุกเมื่อสู่วัย ประเทศไทย พร้อมหรือยัง” เพื่อร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคการศึกษาภาคประชาสังคม เพื่อการเตรียมพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุ นำเสนอถึง หลักประกันรายได้ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ หรือ 5 เสาหลัก ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบและต้องขับเคลื่อนไปด้วยกัน ได้แก่ การพัฒนาผลิตภาพประชากร การมีงานทำ และมีรายได้จากการทำงานที่เหมาะสมตลอดช่วงวัย โดยการสนับสนุนให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ตลอดชีวิต เชื่อมโยงการศึกษาเข้ากับการทำงานและการฝึกอบรมในสถานประกอบการ มีระบบเพิ่มเติมทักษะ (Up-skills) หรือเปลี่ยนทักษะ (Re-skills) ที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้มีตลาดแรงงานรองรับรวมทั้งส่งเสริมผู้ประกอบการรุ่นใหม่ ปรับทัศนคติเรื่องการจ้างงานผู้สูงอายุและส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีงานทำเป็นผู้ที่มีคุณภาพสูง (Active ageing) ทำประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม

การออมระยะยาวเพื่อยามชราภาพที่เชื่อมโยงทั้งการออมของปัจเจกบุคคลและการออมรวมหมู่ที่ครอบคลุม เพียงพอ และยั่งยืน โดยมีเป้าหมายคือ “สูงวัยแล้วปลอดภัย เกษียณแล้วมีเงินเก็บ”

โดยสนับสนุนให้มีการเรียนรู้ด้านวินัยการเงินการคลัง การลดรายจ่าย การลงทุน และความรู้ด้านการออมในทุกช่วงวัย สนับสนุนให้เกิดการออมภาคสมัครใจที่มีแรงจูงใจสูง ควบคู่กับการพัฒนาระบบการออมภาคบังคับที่ทำให้ทุกคนเข้าใจตั้งแต่วัยทำงาน และเปิดโอกาสให้มีทางเลือกได้อย่างเหมาะสม และมีการเชื่อมโยงการออมของปัจเจกบุคคลกับการออมรวมหมู่ทั้งที่เป็นการออมผ่านระบบกองทุนของรัฐ ดังที่มีกองทุนประกันสังคม กองทุนการออมแห่งชาติเป็นระบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน ระบบกองทุนของเอกชนที่มีระบบภาษีเกื้อหนุนให้ภาคเอกชนจัดสวัสดิการเงินออมเพิ่มเพื่อยามเกษียณให้กับพนักงาน หรือระบบกองทุนชุมชน รวมทั้งการออมที่หักจากค่าใช้จ่ายสินค้าและบริการในชีวิตประจำวันมาเป็นหลักประกันรายได้ยามชราภาพ

เงินอุดหนุนและบริการสังคมที่จำเป็นจากรัฐ ด้วยการพัฒนาสีทธิประโยชน์บำนาญชราภาพของกองทุนต่าง ๆ ในระบบของรัฐ และเชื่อมต่อกันเป็น “ระบบบำนาญแห่งชาติแบบหลายชั้น” ซึ่งประกอบด้วย บำนาญชั้นที่ 1 การมีบำนาญพื้นฐานรายเดือนที่เพียงพอต่อการดำรงชีพที่ผู้สูงอายุทุกคนได้รับ ที่คำนึงถึงเส้นความยากจนเพื่อเป็นโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคมที่รองรับสำหรับทุกคน บำนาญชั้นที่ 2 เมื่อประชาชนเข้าสู่วัยทำงานมีรายได้ ทั้งที่เป็นแรงงานในระบบและแรงงานนอกระบบ รัฐมีระบบส่งเสริมการออมภาคบังคับ โดยเป็นการสะสมเงินเข้ากองทุนและรัฐร่วมสมทบ และบำนาญชั้นที่ 3 เสริมความมั่นคงในชีวิตด้วยการออมเพิ่มเติมโดยประชาชนเอง ซึ่งเป็นการออมภาคสมัครใจ รวมทั้งมีการจัดบริการสังคมที่ช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของกลุ่มผู้มีรายได้น้อยและกลุ่มเปราะบางภายใต้สถานการณ์ค่าครองชีพสูง อาทิ ค่าอาหาร ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง เป็นต้น

การเข้าถึงหลักประกันสุขภาพโดยเฉพาะบริการสุขภาพระยะยาว (Long-term care) เพื่อเป็นการลดรายจ่ายด้านสุขภาพของปัจเจกบุคคลและครัวเรือน ด้วยการเพิ่มคุณภาพระบบบริการสุขภาพแบบปฐมภูมิให้มีบริการใกล้บ้านทั่วถึง พัฒนาสีทธิประโยชน์หลักประกันสุขภาพของทั้ง 3 กองทุนให้มีมาตรฐานและการบริหารจัดการเดียวกัน รวมทั้งการพัฒนาระบบการดูแลระยะยาวสำหรับผู้มีภาวะพึ่งพิงในชุมชนที่ครอบคลุมทั้งบริการสุขภาพและบริการสังคม

การดูแลโดยครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น สนับสนุนให้มีระบบที่เอื้อให้สมาชิกครัวเรือนเกื้อกูลดูแลผู้สูงอายุที่ป่วยเรื้อรังหรือมีภาวะพึ่งพิงในบ้าน เช่น สีทธิการลางานเพื่อดูแลบุพการีที่ป่วยเรื้อรังและมีภาวะพึ่งพิง สีทธิด้านการลดหย่อนภาษีที่เพิ่มขึ้น รวมทั้งการสร้างระบบสนับสนุนของชุมชนในการดูแลผู้สูงอายุและการจัดสวัสดิการโดยใช้กลไกและสถาบันการเงินของชุมชน เช่น กองทุนสวัสดิการชุมชนที่มีการร่วมสมทบหลายฝ่ายจากรัฐ ท้องถิ่น และชุมชน โดยใช้จิตอาสาและเงินร่วมบริจาค เพื่อจัดบริการสังคมที่จำเป็นในพื้นที่

กระบวนการสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินและการบูรณาการศาสตร์ทฤษฎีทางสังคม

สถานการณ์ความฉลาดรู้ทางการเงิน

ในการสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทย ได้มีการสำรวจทักษะทางการเงินของคนในประเทศไทย ในปี พ.ศ.2556 ตามแนวทางการสำรวจของ องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) ร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ สะท้อนองค์ประกอบของทักษะทางการเงินออกเป็น 3 ด้าน อันประกอบไปด้วย 1 ความรู้ทางการเงิน 2 พฤติกรรมทางการเงิน และ 3 ทักษะคิดทางการเงิน พบว่าคนไทย มีคะแนนทักษะทางการเงินโดยเฉลี่ยคิดเป็นร้อยละ 58.5 ซึ่งยังคงต่ำกว่าคะแนนเฉลี่ยของ 14 ประเทศที่เข้าร่วม โครงการสำรวจของ OECD ซึ่งอยู่ที่ร้อยละ 62.3 และเมื่อเปรียบเทียบกับคะแนนองค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน พบว่า คนไทยยังด้อยด้านความรู้ทางการเงิน โดยมีคะแนนเฉลี่ยไม่ถึงครึ่งหนึ่งของคะแนนเต็ม และมีคนไทย มากกว่าร้อยละ 30 ที่มีคะแนนความรู้ทางการเงินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ และในปี พ.ศ. 2559 ธนาคารแห่งประเทศไทย ได้ทำการสำรวจทักษะทางการเงินของคนในประเทศอีกครั้ง ซึ่งผลการสำรวจแสดง ค่าเฉลี่ยโดยทักษะทางการเงินของคนไทยโดยเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 61.0 โดยที่คนไทยมีคะแนน ด้านความรู้ทางการเงินน้อยที่สุด คือ มีคะแนนอยู่ที่ร้อยละ 48.6 สำหรับด้านพฤติกรรมทางการเงินนั้นมีคะแนนที่ร้อยละ 62.2 และด้านทักษะคิดทางการเงินนั้นมีคะแนนที่ร้อยละ 76.0 ซึ่งสะท้อนภาพรวมทักษะทางการเงินของคนไทยมีแนวโน้มดีขึ้น กว่าการศึกษาครั้งที่ผ่านมาในปี 2556 และยังมีการศึกษาในลำดับถัดมาในรายงานการพิจารณาศึกษา เรื่องความรอบรู้ทางการเงิน ของประชาชนไทย ของคณะกรรมการการเศรษฐกิจ การเงิน และการคลัง วุฒิสภา ในปี พ.ศ.2563 ได้อ้างอิงผลการสำรวจทักษะการเงินในปี พ.ศ.2559 ซึ่งจัดทำโดยธนาคารแห่งประเทศไทย เป็นการสำรวจตามแนวทางขององค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (OECD) โดยร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติ ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่าง 10,876 ราย ทั้งในและนอกเขตเทศบาล จากทุกจังหวัดทั่วประเทศ ผลการสำรวจประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ 1 ความรู้ทางการเงิน 2 พฤติกรรมทางการเงิน และ 3 ทักษะคิดทางการเงิน พบว่าค่าเฉลี่ยทักษะทางการเงินของคนไทย ในปี 2559 อยู่ที่ร้อยละ 61 โดยคนไทยอ่อนด้านความรู้ทางการเงินที่สุด มีคะแนนอยู่ที่ร้อยละ 48.6 สำหรับ ด้านพฤติกรรมทางการเงินมีคะแนนที่ร้อยละ 62.2 และด้านทักษะคิดทางการเงินมีคะแนนที่ร้อยละ 76 ซึ่งในภาพรวมทักษะทางการเงินของคนไทยมีแนวโน้มดีขึ้นกว่าผลสำรวจในปี 2556 และเท่ากับผลสำรวจ ในปี 2558 แต่องค์ประกอบในด้านพฤติกรรมทางการเงินมีแนวโน้มลดลง จากผลสำรวจในปี 2556 และ 2558 เช่น การไม่ตั้งเป้าหมายระยะยาว ขาดการดูแลบริหารเงินของตนเองอย่างใกล้ชิด ไม่ชำระค่าใช้จ่าย ตรงตามเวลาเรียกเก็บ และขาดการไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนก่อนการเลือกซื้อ เป็นต้น ช่วงวัยที่มีคะแนนทักษะทางการเงินต่ำกว่ากลุ่มอื่น คือกลุ่ม Gen Z (เกิดปี 2554 เป็นต้นไป) มีความรู้ทางการเงินพื้นฐานไม่ ดีนัก สำหรับพฤติกรรมที่ยังไม่เห็นความสำคัญของการตั้งเป้าหมายทางการเงินระยะยาว เน้นเพียงสามารถใช้เงินที่ได้มาให้เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายรวมทั้งยังไม่เห็นความสัมพันธ์ของการเก็บออมและไม่ได้เก็บออมในวิธีที่

เหมาะสม นอกจากนี้ยังขาดทักษะในการเปรียบเทียบข้อมูลก่อนซื้อและไม่ทราบแหล่งข้อมูลที่เหมาะสมในการศึกษาหาข้อมูล สำหรับด้านทัศนคติควรส่งเสริมให้ทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการออม (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2559)

ในการสำรวจความฉลาดรู้การเงินของคนในหลายประเทศทั่วโลกพบว่าระดับความฉลาดรู้การเงินอยู่ในเกณฑ์ต่ำ เช่นเดียวกันกับการสำรวจความฉลาดรู้การเงินของคนไทยโดยการสำรวจของธนาคารแห่งประเทศไทยร่วมกับสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. 2561 พบว่าประชาชนไทยมีระดับทักษะทางการเงินเฉลี่ยร้อยละ 66.2 พิจารณาจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ด้าน คือ ความรู้ทางการเงิน เจตคติทางการเงิน และพฤติกรรมทางการเงิน โดยความรู้ทางการเงินเป็นองค์ประกอบเดียวที่คนไทยมีระดับคะแนนต่ำกว่าค่าเฉลี่ยตามเกณฑ์ OECD ผลการสำรวจแสดงให้เห็นว่านักเรียนและนิสิตนักศึกษาเป็นกลุ่มประชากรที่มีทักษะทางการเงินอยู่ในระดับต่ำที่สุดของไทย โดยเฉพาะนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาที่มีทักษะทางการเงินอยู่ในระดับต่ำ นักเรียนยังคงประสบปัญหาการเงินเนื่องด้วยยังขาดความรู้ความเข้าใจ และด้วยวัฒนธรรมทางสังคมเน้นการบริโภคนิยม และการลอกเลียนแบบโดยเฉพาะการใช้จ่ายประเภทสินค้าฟุ่มเฟือย และจากรายงานของคณะรัฐมนตรีเห็นชอบให้ร่างแผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาทักษะทางการเงิน พ.ศ. 2565 - 2570 เพื่อใช้เป็นกรอบดำเนินนโยบายและกลไกในการบูรณาการการดำเนินการพัฒนาทักษะทางการเงินของประเทศไทย ตลอดจนยังเป็นแนวทางการจัดทำโครงการและกิจกรรมที่เสริมสร้างทักษะทางการเงินของคนไทย เนื่องด้วยประเทศไทยนั้นกำลังเผชิญความท้าทายทางเศรษฐกิจหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การมีพฤติกรรมการใช้จ่ายและการก่อหนี้ที่ไม่จำเป็น รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีทางการเงิน สะท้อนออกมาเป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่มีเงินออมไม่เพียงพอ มีความเสี่ยงทางการเงิน รวมถึงความไม่เข้าใจบริบททางการเงินรูปแบบใหม่อย่างถ่องแท้ทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์หรือป้องกันตนเองจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างทันทั่วทั้งที่ (ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2561)

ซึ่งการสำรวจระดับทักษะทางการเงินของคนไทยครั้งล่าสุดในปี 2565 เป็นการสำรวจครั้งที่ 9 ครอบคลุมกลุ่มตัวอย่างทั้งสิ้น 12,402ครัวเรือน ทั้งในและนอกเขตเทศบาลจากทุกจังหวัดทั่วประเทศ ผลการสำรวจปี 2565 แสดงให้เห็นว่าคนไทยมีพัฒนาการของระดับทักษะทางการเงินที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ร้อยละ 71.4 สูงขึ้นจากปี 2563 ที่ร้อยละ 67.4 และอยู่ในระดับที่สูงกว่าค่าเฉลี่ยการสำรวจทักษะทางการเงินของ OECD ในปี 2563 ที่ร้อยละ 60.5 ทั้งนี้ คะแนนที่เพิ่มขึ้นเกิดจากองค์ประกอบของทักษะทางการเงินในด้านความรู้ทางการเงินและพฤติกรรมทางการเงินที่มีพัฒนาการที่ดีขึ้นในเกือบทุกหัวข้อ โดยมีค่าเฉลี่ยคะแนนอยู่ที่ร้อยละ 69.7และร้อยละ 70.3 ตามลำดับ ขณะที่คะแนนด้านทัศนคติทางการเงินมีแนวโน้มลดลงเล็กน้อยจากปี 2563 มาอยู่ที่ร้อยละ 76.8 อย่างไรก็ดี จากผลสำรวจครั้งล่าสุดในปี 2565 แสดงให้เห็นว่าคนไทยมีระดับทักษะทางการเงินทัดเทียมกับค่าเฉลี่ยของ OECD แต่ยังมีหลายประเด็นที่ควรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับประเทศไทยกำลังเผชิญความท้าทายสำคัญทางเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะสถานการณ์นี้ครัวเรือนที่เป็น

ปัญหาซึ่งสมมายาวนาน การพัฒนาของเทคโนโลยีที่เข้ามามีบทบาทในภาคการเงินและวิถีชีวิตของประชาชนก็นำมาซึ่งความเสี่ยงด้านภัยทางการเงินที่เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องส่งเสริมให้ภาคครัวเรือนมีภูมิคุ้มกันทางการเงินที่ดี พร้อมรับมือกับสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมอันจะนำไปสู่เสถียรภาพและความมั่นคงของระบบเศรษฐกิจของประเทศ (ธนาकरแห่งประเทศไทย, 2565)

การให้คำนิยามและลักษณะความฉลาดรู้ทางการเงิน

คำนิยามถึงความฉลาดรู้ทางการเงิน (Financial Literacy) ของราชบัณฑิตยสถาน (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2562) ได้ให้ความหมายของความฉลาดรู้การเงิน กล่าวคือ ความรู้ทักษะ และเจตคติที่ทำให้บุคคลสามารถตัดสินใจด้านทรัพยากรการเงินได้อย่างรอบรู้จากข้อมูลรอบด้านมีประสิทธิภาพ เกิดความมั่นคงและความอยู่ดีมีสุขของบุคคลและสังคมโดยที่ความฉลาดรู้การเงิน ประกอบด้วย ความฉลาดรู้การเงินส่วนบุคคล และความฉลาดรู้การเงินสถาบันการเงิน ความฉลาดรู้การเงินส่วนบุคคล คือ ความรู้ ทักษะ และเจตคติ ด้านการออม การลงทุน การประกันการใช้จ่ายด้านอสังหาริมทรัพย์ การศึกษาการจัดทำงบประมาณ การวางแผนภาษีและการเกษียณ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับมูลค่าของเงินในอนาคต ความฉลาดรู้การเงินสถาบันการเงิน คือ ความรู้และทักษะด้านเศรษฐกิจโลก การมีงานทำ การว่างงานและการเป็นผู้ประกอบการจัดการศึกษาให้บุคคลมีความฉลาดรู้การเงินจะต้องทำให้บุคคลเข้าใจการทำหน้าที่ของเงินสามารถกำหนดเป้าหมายหรือเป้าประสงค์ทางการเงินและทำให้บรรลุผล รวมทั้งมีความสามารถในการบริหารจัดการความท้าทายทางการเงินที่เกิดจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

สฤณี อาชวานันทกุล (2561) กล่าวถึง “ความรู้เรื่องทางการเงิน” โดยที่นิยามถึงความรู้เรื่องทางการเงิน หมายถึง “ชุดทักษะและความรู้ที่ช่วยให้ปัจเจกสามารถจัดการทรัพยากรทางการเงินของตนเองทั้งหมดได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีข้อมูลครบถ้วน ตั้งแต่เรื่องการหารายได้ การออม การลงทุนการจัดทำงบประมาณรายรับรายจ่าย การจัดการหนี้ และการวางแผนทางการเงิน”

“ความรู้และความเข้าใจแนวความคิดที่เกี่ยวกับการเงิน ความเสี่ยงทางการเงิน รวมถึงทักษะแรงจูงใจ และความเชื่อมั่นที่จะใช้ความรู้และความเข้าใจเหล่านี้ ในการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพ ในหลากหลายบริบททางการเงิน เพื่อปรับปรุงความอยู่ดีมีสุขทางการเงินของปัจเจกและสังคม และช่วยให้สามารถมีส่วนร่วมในชีวิตทางเศรษฐกิจ” และยังเน้นย้ำถึงการให้ความสำเร็จในการให้ความรู้ทางการเงินจะต้องแปลงความรู้ทางการเงินให้เป็น ความสามารถทางการเงิน (Financial Capabilities) เพราะถ้ามีความรู้แต่ไม่ได้ใช้หรือใช้ไม่เป็นเหมือนบอกคนว่าอ่านหนังสือออกแต่พอยื่นหนังสือให้อ่านไม่ได้ ย่อมแปลว่าไม่รู้เรื่อง ถ้าใครบอกว่ารู้เรื่องทางการเงินแล้ว แต่ยังไม่จัดการกับรายรับรายจ่าย ไม่รู้ว่าเจ้าหนี้คิดดอกเบี้ยเท่าไร ไม่พยายามออมเงินก็แปลว่ายังไม่ค่อยรู้เรื่องทางการเงินเท่าไรจึงเป็นปัญหาของการสร้างความฉลาดรู้ทางการเงิน ที่มีความสลับซับซ้อน และกระบวนการปลูกฝังถ่ายทอด

ลักษณะของความฉลาดรู้ทางการเงิน ความสามารถในการใช้ทักษะทางการเงินเพื่อการตัดสินใจทางการเงินที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนและจัดการการเงิน โดยอาศัยความรู้ทางการเงิน เจตคติทางการเงินและพฤติกรรมทางการเงิน ภายใต้บริบททางการเงินในระดับบุคคลที่เหมาะสม (สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, 2565; มูทิทา ย่องไทยสง, 2566) มีขอบเขตเนื้อหาโดยสังเขป ดังนี้

1. ความรู้ทางการเงิน (Financial Knowledge) ประกอบด้วย

1.1) การวางแผนทางการเงิน (Financial Planning) คือ กระบวนการในการจัดสรรทรัพยากรทางการเงินสู่การบรรลุเป้าหมายทางการเงิน ประกอบด้วย การประเมินสถานะทางการเงิน การตั้งเป้าหมายทางการเงิน การจัดทำงบประมาณการเงินส่วนบุคคล และการปรับเปลี่ยนแผนทางการเงิน

1.2) การจัดการเงิน (Financial Management) คือ การจัดการเงินที่สัมพันธ์กับแผนทางการเงิน ประกอบด้วย การตรวจสอบรายได้และค่าใช้จ่าย การจำแนกความแตกต่างระหว่างความจำเป็น (Need) กับความต้องการ (Want) การลำดับความสำคัญของการใช้จ่ายตามความจำเป็น การรู้เท่าทันโฆษณา และการมีวินัยทางการเงินที่ดี

2. ทักษะทางการเงิน (Financial Skills) คือ กระบวนการทางปัญญาที่สำคัญในการจัดการข้อมูลทางการเงิน เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจทางการเงินได้อย่างเหมาะสม ประกอบด้วย

2.1) การเข้าถึงข้อมูลทางการเงิน (Identify Financial Information) การค้นหาและเข้าถึงแหล่งข้อมูลทางการเงินของแต่ละบุคคล และสามารถระบุหรือตระหนักถึงความเกี่ยวข้องของข้อมูลทางการเงินที่มีต่อตนเองได้ ข้อมูลทางการเงิน เช่น โฆษณา ข้อมูลผลิตภัณฑ์ทางการเงิน แผนภูมิหรือสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับคำศัพท์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเงิน อาทิ อัตราดอกเบี้ย ภาวะเงินเฟ้อ เป็นต้น

2.2) การวิเคราะห์ทางการเงิน (Analyze Information) ความรู้ความเข้าใจในการตีความเปรียบเทียบและสังเคราะห์ข้อมูลที่กำหนด เช่น การเปรียบเทียบเงื่อนไขที่เสนอโดยสัญญาโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่แตกต่างกันจากการโฆษณาที่เหมาะสมกับบริบทของตนเอง เป็นต้น

2.3) การประเมินทางการเงิน (Evaluate Financial Issues) การสร้างเหตุผลและคำอธิบายทางการเงินโดยอาศัยความรู้ทางการเงินและความเข้าใจในบริบทที่กำหนด

2.4) การตัดสินใจทางการเงิน (Financial Decision) การเลือกทางการเงินโดยอาศัยความรู้ทางการเงินมาประยุกต์ เพื่อให้สามารถยืนยันถึงการเลือกทางการเงินที่ดีและเหมาะสมกับบริบททางการเงินของตนเอง

3. เจตคติทางการเงิน (Financial Attitude) ความรู้สึก ความเชื่อ ความคิดเห็นส่วนบุคคลที่นำมาสู่แรงจูงใจในการวางแผนและจัดการเงิน โดยแบ่งออกเป็น 2 มิติ ได้แก่ มิติด้านความมั่นคงทางการเงินและมิติด้านการสร้าง ความมั่นคงทางการเงิน มีรายละเอียด ดังนี้

3.1) มิติด้านความมั่นคงทางการเงิน มุมมองต่อการสร้างความมั่นคงทางการเงิน ที่สะท้อนผ่านความรู้สึกไร้ความกังวลทางการเงิน ได้แก่ มีความมั่นใจต่อแผนการเงินที่สามารถบรรลุเป้าหมายทางการเงิน มีความมั่นใจต่อผลิตภัณฑ์ทางการเงินที่ใช้ มีความมั่นใจในการใช้จ่ายเงิน และการตระหนักถึงประโยชน์ในการออมเงินระยะยาว

3.2) มิติด้านความมั่งคั่งทางการเงิน มุมมองต่อความต้องการที่จะสร้างความมั่งคั่งทางการเงิน ได้แก่มีแรงจูงใจในการประหยัดค่าใช้จ่าย ชะลอการตัดสินใจใช้จ่ายในปัจจุบันเพื่อผลประโยชน์ทางการเงินในอนาคตมีแรงจูงใจในการบริหารจัดการเงินซึ่งเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเป็นอยู่ที่ดีทางการเงิน ชะลอการตัดสินใจใช้จ่ายในปัจจุบันเพื่อผลประโยชน์ทางการเงินในอนาคตและมีความสนใจและระมัดระวังในผลิตภัณฑ์ทางการเงินและบริการทางการเงินอันนำไปสู่การส่งเสริมความมั่งคั่งทางการเงิน

4. พฤติกรรมทางการเงิน (Financial Behavior) แนวโน้มทางพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการเป็นผู้วางแผนและจัดการเงิน ดังนี้

4.1) พฤติกรรมการวางแผนทางการเงิน ได้แก่ การตั้งเป้าหมายทางการเงิน การพัฒนาแผนการเงินที่ช่วยในการออมเงิน วางแผนสำหรับการใช้จ่ายล่วงหน้า การเลือกและใช้เครื่องมือในการจัดทำงบประมาณ มีเงินเก็บ การคำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงของราคาและค่าของเงิน คำนวณจำนวนเงินออมระยะเวลาเก็บออมกับรายได้และค่าใช้จ่ายในปัจจุบัน การเลือกบริการทางการเงินที่ช่วยให้เป้าหมายทางการเงินประสบความสำเร็จและการเลือกวิธีการออมเงินที่เหมาะสม

4.2) พฤติกรรมการจัดการเงิน ได้แก่ การตัดสินใจอย่างมีข้อมูลก่อนการใช้จ่ายและการออมการหลีกเลี่ยงค่าใช้จ่ายที่เกินตัว การชำระค่าใช้จ่ายตรงเวลา การไม่กู้เงินเมื่อไม่พอใช้ และการติดตามค่าใช้จ่ายและปรับเปลี่ยนเมื่อจำเป็น

ความฉลาดรู้ทางการเงิน (Financial Literacy) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้ (Knowledge) เจตคติ (Attitude) และทักษะ (Skill) เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือสถานการณ์ทางการเงิน ดังนั้นความฉลาดรู้ทางการเงินจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้บุคคลมีความตระหนักรู้ ความเข้าใจทางการเงินส่วนบุคคล ผลิตภัณฑ์ทางการเงินและบริการทางการเงินต่าง ๆ มีทัศนคติเชิงบวกในการบริหารจัดการเงินส่วนบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยประยุกต์ใช้และฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นทักษะในการบริหารจัดการเงิน อันนำไปสู่ความมีวินัยทางการเงินและความอยู่ดีมีสุข หรือการมีวินัยแห่งตนในการเลือกและควบคุมตนเองอย่างชาญฉลาดและเท่าทัน ตลอดจนสามารถดูแลและระมัดระวังหรือป้องกันตนเองให้ปลอดภัยทางการเงินรูปแบบต่าง ๆ ส่งผลดีต่อการจัดการทางการเงินของครัวเรือนที่จะเกิดผลดีต่อเศรษฐกิจและสังคม

การบูรณาการศาสตร์ทฤษฎีทางสังคมระหว่างทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการพัฒนา และทฤษฎีปฏิบัติ

ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการพัฒนา

หากจะกล่าวถึงความฉลาดรู้ทางการเงินเพื่อการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ นั้น การบูรณาการศาสตร์ถือเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นต้องมีการศึกษาเรียนรู้เพิ่มมากขึ้น ประการแรกที่จะกล่าวถึงคือการออม (Saving) ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การพัฒนาแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการสะสมทุน (Capital Accumulation) ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจที่นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่ม การสร้างรายได้ในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งมาจากการสะสมของทุนนั้นก็มาจากการออม

ความเข้าใจที่ยังคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับการออมในสังคมไทยที่สำคัญคือ เราถูกปลูกฝังให้เข้าใจว่าการออมคือสิ่งที่เหลือจากการใช้จ่าย แท้ที่จริงแล้วนั้น เมื่อมีรายได้เกิดขึ้นหน่วยเศรษฐกิจ จากครัวเรือนและธุรกิจ ควรตัดสินใจว่าจะนำรายได้นั้นไปใช้จ่ายในสัดส่วนเท่าไร ออม (หรือไม่ใช้จ่าย) ในสัดส่วนเท่าไร เป็นการตัดสินใจและวางแผนการใช้จ่ายจากรายได้ที่มีตั้งแต่นั้น

ดังนั้นแม้จะมีรายได้น้อย ก็สามารถที่จะออมได้ หากมีการวางแผนและจัดสรรการใช้จ่ายและการออมไว้ล่วงหน้า เรียกว่ามีวินัยทางการเงิน มีความระมัดระวังในการจับจ่ายใช้สอยตามศักยภาพในการสร้างรายได้ แตกต่างจากการคิดว่าใช้จ่ายก่อน ถ้าเหลือก็จะออม ซึ่งแสดงว่าจะมีการออมเมื่อใช้จ่ายเหลือแล้วเท่านั้น ในช่วงที่มีสถานะค่าครองชีพแพงขึ้น ครัวเรือนที่คิดว่าใช้จ่ายก่อน เหลือแล้วจึงจะออม ก็มักจะจบลงด้วยการไม่เหลือเงินออม

การสะสมทุนในประเทศด้วยช่องทางการออมจะนำไปสู่การเพิ่มผลิตภาพการผลิตได้ ถ้าการจัดสรรทุนจากการออมทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทุนที่สะสมก็จะถูกกระจายไปยังสาขาหรือกิจกรรมการผลิตที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้สูง ทำให้มีการสร้างรายได้เพิ่มขึ้นในระดับเศรษฐกิจ และเมื่อมีรายได้สูงขึ้น คนในระบบเศรษฐกิจก็ย่อมมีการจับจ่ายใช้สอยเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจก็จะหมุนเวียนและมีศักยภาพและการเติบโตทางเศรษฐกิจสูงขึ้น (สันติ ชัยศรีสวัสดิ์สุข, 2566)

การสะสมทุน (Capital Accumulation) จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของทั้งการพัฒนาเศรษฐกิจและเป็นเสมือนการสร้างสมความพร้อมให้กับคนก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ การสะสมทุนมนุษย์นั้นให้กับคนกลุ่มก่อนสูงอายุเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่วัยสูงอายุจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น โดยที่เมื่อกล่าวถึงทุนมนุษย์ (human capital) ในงานศึกษาของ วีระชาติ กิเลนทอง (2556) แสดงให้เห็นว่าทุนมนุษย์ส่งผลต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานทักษะสูง ซึ่งนำไปสู่นวัตกรรมที่เพิ่มประสิทธิภาพในการผลิต ที่สำคัญบทบาทของทุนมนุษย์ยังสามารถเติบโตได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งแตกต่างจากกรณีของทุนทางกายภาพ (physical capital) ที่จะมียุทธยาน้อยลงเมื่อมีปริมาณมากขึ้น ดังนั้น การลงทุนเพื่อพัฒนาทุนมนุษย์จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างมาก ทุนมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญ

ต่อความสำเร็จของแต่ละปัจเจกบุคคล และบทบาทของทุนมนุษย์ต่อผลลัพธ์ในตลาดแรงงาน โดยใช้การศึกษาและประสบการณ์ทำงานแทนทุนมนุษย์ ความสำคัญกับอัตราผลตอบแทนของการศึกษา (returns to schooling) ซึ่งช่วยบ่งชี้ว่า การศึกษาที่เพิ่มขึ้นสามารถช่วยให้ผู้เรียนได้รับผลตอบแทนมากขึ้นเพียงใด ตลอดจนทุนมนุษย์ยังเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดต่อการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในระยะยาว

คำถามที่สำคัญต่อมาคือจะสร้างการออมและการตระหนักรู้ให้มีความสำคัญในการสะสมทุนมนุษย์อย่างไรนั้น คงต้องต่อยอดไปที่ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม ถึง “การสะกิดใจ” หรือ Nudge เพื่อจูงใจให้คนออมอย่างเหมาะสม ด้วยอุปสรรคทางความคิดที่ทำให้คนจำนวนมากมีเงินเก็บไม่เพียงพอในช่วงเกษียณอายุหรือเข้าสู่วัยสูงอายุ ทำให้ผู้สูงอายุจำนวนมากไม่สามารถดำรงการใช้จ่ายตามปกติ เสมือนตอนยังทำงานอยู่ได้ ปัญหานี้อาจขยายผลสร้างให้เกิดวงจรอุบาทว์ (Vicious circle) ส่งผลให้ผู้สูงอายุ ยิ่งจนยิ่งสุขภาพแย่ลง ทำให้ขาดโอกาสในการหารายได้เพื่อมาเลี้ยงชีพต่อไปได้เนื่องจากความเจ็บป่วย สร้างให้เกิดความยากจนของผู้สูงอายุ และเกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในรูปแบบใหม่ การเรียนรู้เพื่อการเตรียมพร้อมและสร้างความฉลาดรู้ โดย “การเข้าใจธรรมชาติของการตัดสินใจของมนุษย์” การสะกิดใจหรือการออกแบบสถาปัตยกรรมทางเลือก (Choice architecture) ที่มีผลต่อการตัดสินใจด้านการออมและการลงทุนให้สามารถเป็นตัวช่วยและดอกลูกให้คนได้ออมเงินและลงทุนอย่างเหมาะสมเพื่อให้มีเงินเพียงพอในวัยสูงอายุจึงเป็นสิ่งที่เราต้องศึกษาเรียนรู้ต่อยอดต่อไป (ปิยะชาติ ภิรมย์สวัสดิ์ และคณะ, 2567)

ทฤษฎีปฏิบัติ (Practice theory) ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ

การผสมผสานทฤษฎีทฤษฎีปฏิบัติเพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม โดยที่ทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ ของบูร์ดิเยอ เกิดขึ้นจากการปฏิเสธกระแสโครงสร้างนิยม แต่เขาก็ไม่ได้ปฏิเสธความสำคัญของโครงสร้างเสียทีเดียวโดยได้เสนอโมทัศน์ “โครงสร้าง” ในแบบที่ต่างไปจากโครงสร้างของโครงสร้างนิยม โครงสร้างของบูร์ดิเยอมีลักษณะพิเศษตรงที่เป็น “โครงสร้างที่ทั้งกำหนดและถูกกำหนด” อันเป็นคุณสมบัติของโมทัศน์หลัก “นิมิตภาพ” (Habitus) กล่าวคือ เป็นโครงสร้างที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการ หล่อหลอมทางสังคมตั้งแต่ในช่วงแรกๆ ของชีวิต โดยปลูกฝังโครงสร้างเชิงภววิสัยต่าง ๆ เช่น เงื่อนไขทางสังคม ความเชื่อ ค่านิยม ให้ซึมซับเข้าไปในร่างกายและจิตใจของ ปัจเจกบุคคลจนเกิด “ลักษณะโน้มเอียง” (dispositions) ที่เป็นเหมือนโครงสร้างเชิงอัตวิสัยขึ้น โครงสร้างดังกล่าวนี้กำหนดขอบเขตของการกระทำและสร้างกระบวนการ การรับรู้และประเมินคุณค่าที่สอดคล้องกับโครงสร้างเชิงภววิสัย แล้วแสดงออกสู่ ภายนอกในรูปของ “การปฏิบัติ” (Pratiques) ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการกระทำในชีวิตประจำวันที่สม่ำเสมอ

ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (2550) เป็นผู้เสนอแนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมที่ทำการวิเคราะห์ได้อย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยนำทุนในเชิงเศรษฐกิจมาขยายขอบเขตไปสู่แหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมด้วย กระบวนการหล่อหลอมทางสังคม แล้วประกอบสร้างเป็นโครงสร้างการรับรู้และประเมินคุณค่า ซึ่งเอื้อให้ปัจเจกมีศักยภาพ

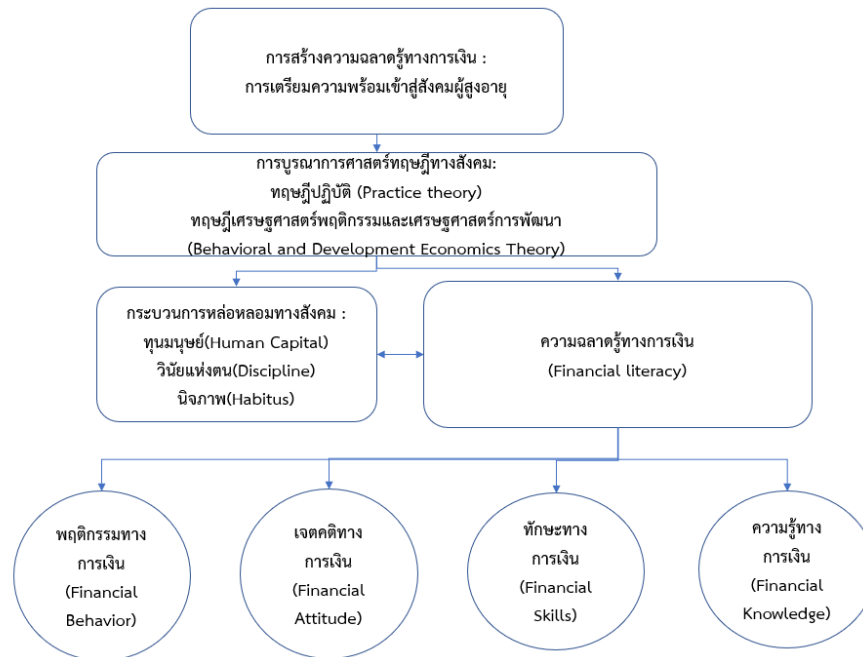
ที่จะครอบครองหรือบริโภคทรัพย์สินทางวัฒนธรรม หุ่นในลักษณะของระบบโน้มน้าวนี้ต้องได้รับ การสั่งสม ตั้งแต่ในวัยเด็กโดยอาศัยการลงทุนทั้งเวลาและเงินของบิดามารดา สมาชิกใน ครอบครัว และผู้มีอาชีพให้การอบรมสั่งสอนในการปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ให้แฝงฝังเข้าไปในตัวบุคคลอย่างลึกซึ้งจนมองไม่เห็นและหลอมรวมเป็น คุณสมบัติประจำตัว

นิจภาพ (Habitus) ระบบของความโน้มน้าวที่ยั่งยืนและปรับเปลี่ยนได้ เป็นโครงสร้างที่ถูกกำหนดขึ้น แต่ที่พร้อมที่จะเป็นโครงสร้างที่ไปกำกับสิ่งอื่น นิจภาพนั้นเป็นทั้งหลักแห่งการก่อกำเนิด และยังเป็นหลักของการจัด แบบแผนแก่ปฏิบัติการและภาพเสนอต่าง ๆ ซึ่งสามารถถูกปรับแปรไปตามวัตถุประสงค์อย่างเป็นภววิสัยโดยไม่ต้องมีการตั้งเป้าหมายอย่างมีสำนึก และไม่ต้องมีความซ้ำของอย่างชัดเจนในปฏิบัติการทั้งหลายที่จำเป็นต่อการบรรลุเป้าหมายเหล่านั้น การปฏิบัติเหล่านี้ถูกกำกับจน กลายเป็นวัตรปฏิบัติโดยไม่ได้เป็นผลจากการปฏิบัติตามกฎระเบียบใด ๆ จึงมีความสอดคล้องกันโดยไม่ต้องมีวาทยกรคนใดคนหนึ่ง มาคอยจัดแบบแผนให้ มีลักษณะคงทนถาวร ยากต่อการเปลี่ยนแปลง ทำให้ทุกคนในสังคมหนึ่ง ๆ ปฏิบัติการสอดคล้องกันโดยไม่รู้ตัวเสมือนการสร้างวินัยแห่งตนในการควบคุมตนเองและสร้างความตระหนักรู้ในการเตรียมความพร้อม (ปีแอร์ บูร์ดิเยอ, 2550)

ทฤษฎีทางสังคมดังกล่าวจึงเป็นเหมือนสะพานเชื่อมให้เห็นความสำคัญของการปลูกฝัง ความฉลาดรู้ทางการเงินที่ต้องมีการปลูกฝังถ่ายทอดตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน ค่อยๆสะสมตามช่วงเวลาในตัวบุคคลเสมือนเป็นการสะสมทุนมนุษย์(Human Capital) ในมุมมองของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมและการพัฒนา และการสร้างให้เกิดคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดีทางการเงิน เป็นความคุ้นชินในลักษณะนิสัย หรือ นิจภาพ (Habitus) สร้างให้เกิดวินัยแห่งตน (Discipline) ในมุมมองของทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ ของผู้มีความฉลาดรู้ทางการเงิน และแสดงออกมาเป็น ความรู้ทางการเงิน (Financial Knowledge) ทักษะทางการเงิน (Financial Skills) เจตคติทางการเงิน (Financial Attitude) และพฤติกรรมทางการเงิน (Financial Behavior) การบูรณาการศาสตร์ต่อยอดทฤษฎีทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการเรียนรู้ เข้าใจ สังคม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์

องค์ความรู้ใหม่

การสังเคราะห์องค์ความรู้ด้วยการบูรณาการศาสตร์เพื่อสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

แผนภาพที่ 1 แสดงการบูรณาการศาสตร์เพื่อสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินในการเตรียมความพร้อม
ที่มา: สังเคราะห์จากองค์ความรู้ของผู้เขียน

เห็นได้ว่าการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุของประเทศไทยเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้น จะสร้างผลกระทบในระดับบุคคล สังคม และเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในกลุ่มคนวัยแรงงานที่มีภาระในการดูแลผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้ประชากรวัยแรงงานมีแรงกดดันด้านการสร้างผลผลิตภาพให้ประเทศมากขึ้น ประเทศจะขาดแคลนแรงงาน รวมไปถึงทำให้เกิดวิกฤติการคลัง จากภาระรัฐบาลด้านสวัสดิการผู้สูงอายุ และยังกระทบในเรื่องผู้สูงอายุที่มีสถานะขาดเงินออม ซึ่งเป็นข้อจำกัดของการมีคุณภาพชีวิตที่ดีอีกด้วย ต่อยอดถึงความเปราะบางของผู้สูงอายุ ปัจจัยที่ทำให้ครัวเรือนผู้สูงอายุเกิดความเปราะบางนั้นไม่ได้มาจากรูปแบบการอยู่อาศัย แต่เป็นผลมาจากปัจจัยภายนอก ได้แก่ การมีภาวะเจ็บป่วย ความยากจน ความพิการ สิ่งแวดล้อม การคมนาคมขนส่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ในครัวเรือน การที่ถูกหรือคนในครอบครัวใส่ใจ ดูแลผู้สูงอายุได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งเป็นผลพวงของการที่สังคมก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้ลูกหลานมีภาระในช่วงวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้น สะท้อนถึงการพัฒนาในอนาคตที่ต้องอาศัยการเสริมสร้างให้

ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยการเตรียมความตั้งแต่เนิ่น ๆ ซึ่งส่วนหนึ่งที่สำคัญคือการเตรียมความพร้อมทางการเงิน โดยอาศัยกระบวนการบางอย่างที่จะสามารถเสริมสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินให้ประชาชนก่อนถึงวัยผู้สูงอายุเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อม

ทิศทางการพัฒนาในปัจจุบันยังคงมีเพียงการใช้โครงสร้างทางสังคมเพื่อกำหนดพฤติกรรม เพื่อให้กลุ่มคนก่อนสูงวัยได้เตรียมความพร้อม เช่นการบังคับออมเพื่อเกษียณ ซึ่งบทบาทส่วนใหญ่มาจากภายนอกตัวบุคคลและเป็นหน้าที่ของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ ในรูปแบบของสวัสดิการสังคมและการมีระบบบำนาญแห่งชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีและรัฐควรทำ แต่อาจไม่สามารถแก้ไขหรือมองปัญหาได้อย่างครบถ้วนและรอบด้าน และไม่สะท้อนการปลูกฝังลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดีซึ่งมาจากปัจจัยภายในตัวบุคคล การที่จะทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งรอบด้านได้อย่างแท้จริงนั้นจึงอาจต้องผนวกความรู้ผ่านมุมมองทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ ของบูร์ดิเยอ จะเห็นได้ว่ามี “โครงสร้าง” ในแบบที่ต่างไปจากโครงสร้างของโครงสร้างนิยมแบบเดิม โครงสร้างของบูร์ดิเยอ มีลักษณะพิเศษตรงที่เป็น “โครงสร้างที่ทั้งกำหนดและถูกกำหนด” อันเป็นคุณสมบัติของมโนทัศน์หลัก ความคุ้นชินที่เป็นลักษณะนิสัยหรือ “นิมิตภาพ” (habitus) กล่าวคือ เป็นโครงสร้างที่กำหนดการกระทำของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นผลผลิตของกระบวนการหล่อหลอมทางสังคม การปลูกฝังสิ่งเหล่านี้ให้แฝงฝังเข้าไปในตัวบุคคลอย่างลึกซึ้งจนมองไม่เห็นและหลอมรวมเป็นคุณสมบัติประจำตัว ซึ่งการปลูกฝังการเตรียมความพร้อมเพื่อให้ผู้คนที่ยังไม่สูงอายุและมีเวลาเตรียมพร้อม ตระหนักถึงความสำคัญหาการเตรียมความพร้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ สุขภาพ จิตใจ และในทุกด้าน ต้องเริ่มต้นจากกระบวนการเรียนรู้ ภายในตัวบุคคล ทำให้เขาตระหนักถึงที่จะเตรียมพร้อมด้วยตนเอง มีการเตรียมวางแผนการออม การใช้ชีวิตในบ้านปลาย (เป็นผู้กำหนด) โดยที่มีรัฐซึ่งเป็นตัวแทนจากภายนอก คอยสนับสนุนส่งเสริมมากกว่าจะเป็นการบังคับ

ตลอดจนการเตรียมการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และการใช้ “ทุน” ที่บูร์ดิเยอได้ศึกษาวิเคราะห์ คือ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ ทุนทางสังคม มาเป็นส่วนช่วยขยายเพราะการเตรียมการที่ดีที่สุดต้องใช้ในการสะสม เป็นระยะเวลาหนึ่ง เสมือนการสะสมทุนก่อนสูงวัย จึงมีลักษณะคงทนถาวร ยั่งยืน สร้างให้ทุกคนในสังคม ปฏิบัติการสอดคล้องกันโดยไม่รู้ตัว ในแบบการปฏิบัติเข้าไปยังบุคคลทำให้เกิดความคุ้นชินที่เป็นลักษณะนิสัยหรือ “นิมิตภาพ” (Habitus)

ในการศึกษาถึงความฉลาดรู้ทางการเงิน กระบวนการสร้างความฉลาดรู้ทางการเงินเป็นผลมาจากหลายปัจจัยตั้งแต่ระดับบุคคลจนถึงระดับสังคม โดยปัจจัยในระดับบุคคลเป็นผลมาจากการปลูกฝังด้านการเงินผ่านครอบครัว พ่อแม่ และเพื่อน เช่น การสร้างโอกาสหรือการสนับสนุนให้เด็ก ๆ ได้เผชิญสถานการณ์ทางการเงิน มีปัญหาชี้นาการเป็นของ ตนเอง มีส่วนร่วมในการพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการเงินภายในครอบครัว และการเป็นแบบอย่าง ในการดำเนินการทางการเงินของครอบครัว เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้บุคคลมีความฉลาดรู้ทางการเงินที่ดีในอนาคต และปัจจัยในระดับสังคม ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายถึงในระดับห้องเรียน และระดับโรงเรียน โดยความฉลาดรู้ทางการเงินเป็นผลมาจากการสนับสนุนของโรงเรียนด้านการ

สอน ทางการเงิน ซึ่งประกอบด้วย การอบรมและพัฒนาครูให้มีความรู้ความสามารถด้านการสอน เรื่อง การเงิน การจัดหลักสูตรและกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางการเงิน และการสนับสนุนแหล่งเรียนรู้ทางการเงิน อาทิ สหกรณ์โรงเรียน ธนาคารโรงเรียน เป็นต้น (ประกายแก้ว ไกรสงคราม, 2564)

จากการศึกษาสถานการณ์ของความฉลาดรู้ทางการเงินของสังคมไทยที่ผ่านมาได้ ตระหนักถึงปัญหา และความจำเป็นในการเร่งสร้างภูมิคุ้มกันทางการเงินให้แก่ประชาชน โดยได้ส่งเสริมทักษะทางการเงินให้ประชาชนอย่างต่อเนื่อง พร้อมกับสำรวจทักษะทางการเงินของคนไทยเพื่อให้ทราบถึงระดับทักษะทางการเงิน และพัฒนาการ เพราะทักษะทางการเงินที่ดีนั้นเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้เศรษฐกิจ มีเสถียรภาพ สามารถขยายตัวได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ตลอดจนผ่านพ้นความท้าทายต่าง ๆ ได้อย่าง มั่นคง ไม่ว่าจะเป็นความเปราะบางทางการเงินของภาคครัวเรือน การเข้าสู่สังคมสูงวัย และปัญหาความเหลื่อมล้ำ ทางการเงิน

การเสริมสร้างความฉลาดรู้ทางการเงิน ที่ควรจะมีการเตรียมความพร้อมและปลูกฝังหรือเสริมสร้าง ตั้งแต่เป็นเยาวชน สร้างให้เกิดความตระหนักรู้ที่ดี ให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้ อันจะเป็นการเตรียมความพร้อม เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน ควรจะต้องมีการบูรณาการจากหลากหลายศาสตร์ อาทิ ทฤษฎีทางสังคม ที่มุ่งเน้นไปที่ทฤษฎีปฏิบัติของ บูดิเยอ และนิจภาพ (Habitus) ซึ่งกล่าวถึงกระบวนการหล่อหลอมทาง สังคม อาศัยการปลูกฝังองค์ความรู้ตั้งแต่เป็นเยาวชน เพื่อสร้างกระบวนการแห่งการเรียนรู้ให้เกิดความฉลาดรู้ทาง การเงินที่แท้จริงอย่างยั่งยืนทฤษฎีทางสังคมดังกล่าวจึงเป็นเสมือนสะพานเชื่อมให้เห็นความสำคัญของการ ปลูกฝังความฉลาดรู้ทางการเงินที่ต้องมีการปลูกฝังถ่ายทอดตั้งแต่ยังเป็นเยาวชน ค่อยๆสะสมตามช่วงเวลา ในตัวบุคคลเสมือนเป็นการสะสมทุนมนุษย์(Human Capital) ในมุมมองของทฤษฎีเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม และการพัฒนา และการสร้างให้เกิดคุณลักษณะหรือพฤติกรรมที่ดีทางการเงิน เป็นความคุ้นชินในลักษณะนิสัย หรือ นิจภาพ (Habitus) สร้างให้เกิดวินัยแห่งตน (Discipline) ในมุมมองของทฤษฎีว่าด้วยการปฏิบัติ ของผู้มี ความฉลาดรู้ทางการเงิน และแสดงออกมาเป็น ความรู้ทางการเงิน (Financial Knowledge) ทักษะทาง การเงิน (Financial Skills) เจตคติทางการเงิน (Financial Attitude) และ พฤติกรรมทางการเงิน (Financial Behavior) การบูรณาการศาสตร์ต่อยอดทฤษฎีทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการเรียนรู้ เข้าใจ สังคม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ในตัวบุคคลเพื่อเตรียมความพร้อมในสังคมแห่งผู้สูงอายุ ที่เผชิญ

เอกสารอ้างอิง

- กมลชนก สกนธวัฒน์. (2562). *การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ทางเศรษฐศาสตร์โดยใช้แนวทางการเรียนรู้แบบฉันทน์เป็นฐานเพื่อส่งเสริมความฉลาดรู้การเงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมกิจการผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2564). *สังคมผู้สูงอายุในปัจจุบันและเศรษฐกิจในประเทศไทย*. สืบค้นจาก: <https://www.dop.go.th/th/know/15/926>
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2559 ก). *รายงานการสำรวจทักษะทางการเงินของไทย ปี 2559*. กรุงเทพฯ: ฝ่ายส่งเสริมความรู้ทางการเงิน ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2559 ข). *สรุปผลการสำรวจทักษะทางการเงิน (Financial Literacy)*. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2561). *รายงานผลสำรวจทักษะทางการเงินของไทยปี 2561*. กรุงเทพฯ: ศูนย์คุ้มครองผู้ใช้บริการทางการเงินแห่งประเทศไทย.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2565). *สรุปผลการสำรวจทักษะทางการเงิน (Financial Literacy)*. กรุงเทพฯ: ธนาคารแห่งประเทศไทย.
- ปีแอร์ บูร์ดิเยอ. (2550). *เศรษฐกิจเชิงทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ [L' Économie des biens symboliques]* (ชนิดา เสี่ยงยมไพศาลสุข, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ. (ต้นฉบับพิมพ์ปี ค.ศ. 1994).
- ประกายแก้ว ไกรสงคราม. (2564). ปัจจัยที่ส่งผลต่อความฉลาดรู้ทางการเงินของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย: การวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างพระดัด. *วารสารวิชาการและวิจัย มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*, 12(3), 27-40.
- ปิยะชาติ ภริมย์สวัสดิ์, พัชรพล วังศ์บุญสิน, และเกื้อ วังศ์บุญสิน. (2567). *การปันผลทางประชากรระยะที่ 3 ของประเทศไทย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มุกิตา ย่องไทยสง. (2566). *การพัฒนาความฉลาดรู้การเงินโดยใช้แนวคิดปรากฏการณ์เป็นฐานของนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษา* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- วีระชาติ กิเลนทอง. (2556). *การพัฒนาทุนมนุษย์ในมุมมองของนักเศรษฐศาสตร์*. สืบค้นจาก <https://www.pier.or.th/abridged/2023/19/>
- ศุทธิดา ขวนวัน. (2565). *การดูแลผู้สูงอายุในครัวเรือนซึ่งมีรูปแบบการอยู่อาศัยที่หลากหลายในสังคมไทยเพื่อประเมินความเข้มแข็งและความต้องการสนับสนุนของครัวเรือน* (รายงานการวิจัย). สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม. สืบค้นจาก https://digital.library.tu.ac.th/tu_dc/frontend/Info/item/dc:149018

- ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2567). *การใช้จ่ายคนสูงวัยธุรกิจต้องปรับตัวรับโครงสร้างสังคมสูงวัย*. สืบค้นจาก <https://www.kasikornresearch.com/th/analysis/k-social-media/Pages/Elderly-Spending>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2562). *พจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ร่วมสมัยชุดความรู้ (literacy)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ. (2565). *การเผชิญหน้า “สังคมผู้สูงอายุ” โจทย์ท้าทายภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น*. สืบค้นจาก <https://resourcecenter.thaihealth.or.th/index.php/article-ncds2>
- สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2565). *ผู้สูงอายุไทยต้องปรับตัวอย่างไร? เพื่อพร้อมสู่สังคมผู้สูงอายุระดับสุดยอด (Active Aging)*. สืบค้นจาก <https://www.nxpo.or.th/th/gallery/14953/>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2562). *รายงานการศึกษาข้อสมมติเพื่อใช้ในการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สำนักนโยบายการคลัง. (2562). *รายงานความเสี่ยงทางการคลัง ประจำปี 2562*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2562). *การเตรียมความพร้อมด้านการเงินและสุขภาพในสังคมอายุยืน*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2019/08/financial-and-health-preparation-in-a-longevity-society/>
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2561). *Financial Literacy ไม่มี ไม่ได้แล้ว*. สืบค้นจาก <https://cfl.gpf.or.th/Files/Viewer/?fileName=b07d0653-e5d5-422b-a3b7-86f3c1434496/07%2061%20aug.pdf>
- สมชัย จิตสุชน. (2567). *ระเบิดเวลาประชากร : เกิดน้อย แก่มาก ความท้าทายอนาคตไทย*. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2024/07/population-crisis>
- สันติ ชัยศรีสวัสดิ์สุข. (2566). *การออมสู่ความยั่งยืน*. สืบค้นจาก <https://nida.ac.th/saving-sustainable>
- สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ. (2565). *ประชุมสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 15 พ.ศ. 2565*. สืบค้นจาก <https://www.samatcha.org/site/news/>
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2565). *ชุดกิจกรรมการเรียนรู้ฐานสมรรถนะเพื่อส่งเสริมความรู้ทางการเงิน (Financial Literacy) ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น*. สืบค้นจาก http://academic.obec.go.th/web/images/document/1674801052_d_1.pdf